

Соціально-економічні засади розвитку агрохолдингів

Ревуцька А.О., аспірант

**ДВНЗ „Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана”**

Актуальність дослідження. Аграрні перетворення створили умови для формування агрохолдингів, що є принципово новим підходом в організації сільськогосподарського виробництва. Трагування концептуальних засад розвитку інтеграційних процесів потребує системного аналізу інституціональних чинників та обґрунтування теоретико-методологічних основ їх становлення й розвитку.

Теоретико-методологічні аспекти розвитку інтеграційних процесів висвітлені в працях: І. Ансоффа, М. Бенуа, М. Бредлі й інших. Вагомий внесок у вивчення даного питання зробили В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, І.Ю. Венгерчук, П.І. Гайдуцький, С.І. Дем'яненко, В.Я. Месель-Веселяк, Ю.О. Нестерчук, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, В.М. Юрчишин, М.М. Федоров та ін. Проте розвиток агропромислової інтеграції вимагає подальшого поглибленого вивчення становлення агрохолдингів.¹

Агрохолдинги з юридичного погляду являють собою об'єднання капіталів підприємств під контролем управлінської компанії, з організаційного - це „держава в державі” з усіма притаманними їй функціями. З погляду управління - це симбіоз стандартів планової економіки на новій технологічній, організаційній та інноваційній базі, в основу яких покладено автоматизовані системи управління, обліку й аудиту виробничої діяльності, а з економічного погляду - це дійовий інструмент посилення конкурентоспроможності національного виробництва й підвищення соціальних стандартів життя

¹ Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: [монографія] / В.Г. Андрійчук. – Ніжин: ТОВ В-во „Аспект-Поліграф”, 2007. – 216с.; Дем'яненко С.І. Агрохолдинг в Україні: добре чи погано? [Електронний ресурс]./ С.І. Дем'яненко. – К.: 2008, с.20 –Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/Agriculyture_dialogue/2008/AgPP_21_Ukr.pdf; Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в агропромисловому виробництві / Ю.О. Нестерчук. – Умань: Видавець „Сочинський”, 2009. – 372с.

працюючих, благоустрою сільських територій та реалізації соціальних програм.²

Аналіз структури, виробничих процесів і господарсько-фінансових взаємозв'язків показує що агрохолдинги вийшли далеко за межі звичайних організацій та „їхній вплив на розвиток національної економіки не є локальним. Активному їхньому розвитку й посиленню фінансової стійкості сприяють значні обсяги залучених ними інвестицій.

Специфічною особливістю агрохолдингів є здатність на основі синергетичних ефектів забезпечувати генерацію прибутку, запроваджувати у виробництво нові системи, охоплювати весь цикл виробництва, переробки та реалізації продукції й цілеспрямовано відтворювати галузь на новій технологічній, організаційній та економічній основі. Акумуляція фінансових, матеріальних, енергетичних і трудових ресурсів створює сприятливі умови для реалізації інвестиційних проектів, поліпшення взаємозв'язків між усіма учасниками інтеграційного процесу та їхньої заінтересованості у результатах господарювання й максимізації прибутку.

Основними мотивами організації агрохолдингів є: формування сировинних зон для власних переробних потужностей, посилення конкурентоспроможності побудовою замкнутого циклу виробництва та врегулюванням міжгалузевих відносин, диверсифікація фінансових ризиків і можливість легалізувати капітали, сформувати власний бренд.

Агрохолдинги охоплюють, як правило, весь цикл виробництва, переробку та реалізацію продукції й відзначаються цілеспрямованим відтворенням галузі на новій технологічній, організаційній і ресурсній основі. Так, у середньому за 2005-2009 роки фондозабезпеченість у них на 14% була вищою порівняно з іншими сільськогосподарськими підприємствами (2740 грн проти 2410 грн по сільськогосподарських підприємствах). При цьому на відміну від сільськогосподарських підприємств, в яких основну питому вагу (44,5%) у складі основних засобів мають будівлі та споруди, тобто пасивна їхня

² Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006р. №3528-ІУ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. - №34. – Ст.291.

частина, в агрохолдингах понад 41% припадає на машини й обладнання - найбільш активну частину основних засобів, від яких залежить рівень продуктивності праці та інших показників. Як результат, в агрохолдингах фондівіддача за 2005-2009 роки майже в три рази вища порівняно з іншими сільськогосподарськими підприємствами (2,3 грн проти 0,8 грн по сільськогосподарських підприємствах).

Об'єктивні техніко-економічні переваги агрохолдингів: високий рівень продуктивності праці, економія капітальних і експлуатаційних витрат на одиницю площі, більші можливості для раціональної організації виробництва, використання техніки, досягнень науки і прогресивної практики, зберігання та реалізації продукції в кращі строки й вищої якості. Одним із факторів, що зумовлюють успіх розвитку агрохолдингів, є налагодження ефективного менеджменту виробничих процесів, складовими якого виступають: підготовка та підвищення кваліфікації персоналу, управління ринковими ризиками, оптимізація фінансово-інвестиційної діяльності з урахуванням єдиної місії компанії й завдань на довгострокову перспективу, контроль за раціональним управлінням бізнес-процесами.

Важливою умовою в управлінні виробничо-господарською діяльністю агрохолдингів є мотивація праці. До основних вимог, на яких вона ґрунтується, можна віднести: надання однакових можливостей щодо посадового просування за критерієм результативності праці, створення належних умов для захисту здоров'я, безпеки праці, добробуту всіх працівників, підтримання в колективі атмосфери довіри та ін.

Управління бізнес-процесами в агрохолдингах забезпечується бюджетуванням як системою фінансового планування, обліку й контролю доходів і витрат, одержаних від діяльності підприємства. Розбудова єдиної фінансової системи управління підприємством шляхом бюджетування може мати ефект у рамках великих інтегрованих структур, де кожна філія функціонує з чітко визначеними центрами прибутків та витрат усього виробничо-фінансового процесу. Функціональні служби при цьому створюються у межах

центрального офісу для обслуговування всіх підрозділів.

Станом на 1.01.2011 року понад 24% ріллі знаходиться під контролем агрохолдингів України. Серед них слід виділити: „Ukrlandfarming plc” - орендує близько 480 тис. га землі; ТОВ „Українські аграрні інвестиції” - 330; NCH Capital - близько 300; ТОВ „Миронівський хлібопродукт,, - 290; „HarvEast” (ВАТ „ММК ім. Ілліча”) - 238; ТОВ „Астарта-Київ” - 230; ЗАТ „Агротон” - 150 тис. га.

Аналіз показав, що в агрохолдингах у 2010 році порівняно з 2009 роком обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції збільшилися на 4,3%, тоді як в інших сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення вони зменшилися - відповідно на 7,2 і 2,5%. При цьому, частка у виробництві сільськогосподарської продукції рослинництва лише 20-ти основних компаній становила: зернових – 13%, олійних культур – 12,7%, цукрових буряків – 43,7%. Застосування науково обґрунтованих технологій дає змогу агрохолдингам одержувати вищі, порівняно з іншими сільськогосподарськими підприємствами, показники господарської діяльності. Так, урожайність зернових в основних компаніях у 2010 році становила 38,7 ц/га проти 26,1 ц/га в інших сільськогосподарських підприємствах, цукрових буряків – відповідно – 297,6 і 268,6 ц/га (табл. 1).

В агрохолдингах зосереджено 14,5% поголів'я великої рогатої худоби, 15,7 корів, 23,1 свиней, 66% поголів'я птиці від загальної їх кількості в сільськогосподарських підприємствах. На частку основних агрохолдингів у 2010 році припадало: 55% виробництва м'яса птиці у забійній масі, 10,6 – свинини, 4,8 – яловичини, 3,5% - молока. Агрохолдинги модернізують існуючі тваринницькі комплекси й впроваджують у виробництво нові технологічні прийоми. Як результат – у 2010 році середній надій молока від однієї корови по основних агрохолдингах становив 4,2 т проти 3,7 т в інших сільськогосподарських підприємствах і 4,1 т в господарствах населення. В деяких агрохолдингах надій молока від корови становить 5 – 7,5 т, а в „Агро-

союзи” - 7,9 т (таблиця 2)³.

1. Питома вага виробництва основних видів продукції рослинництва за категоріями господарств у 2010 році, %

Пок азники	Рослинництво								
	ернові культури всього	у т.ч.			лійні ультури	у т.ч.			укрові буряки
		шениця	чміль	уку- рудза		оняш- ник	оя	іпак	
Усі категорії підприємств	00	00	00	00	00	00	00	00	00
у т.ч.: с.-г. підприємства	2,8	0,4	0,3	1,8	3,9	5,7	5,9	7,6	8,7
агро холдинги*	3,0	,6	,7	7,4	2,7	,8	0,0	7,3	3,4
госп одарства населення	4,2	1,0	5,0	0,8	3,4	7,5	,1	,1	,9

* аналіз діяльності 20-ти найбільших агрохолдингів.

Джерело: за даними „АПК-інформ”

Вивчення експертних оцінок показує, що в Україні функціонує понад 60 великих холдингів, більшість з яких не виділені в окремий бізнес. Становлення агрохолдингів відбувається еволюційно, проте в досить короткі терміни, що призводить до посилення соціальної напруги в сільській місцевості. З різних причин повністю чи частково в перший рік не всі агрохолдинги розпочинають виробничу діяльність на орендованих землях. Технічне переоснащення виробництва супроводжується оптимізацією штатної чисельності працюючих, при цьому не завжди достатня увага приділяється соціальному фактору - адаптації працівників, які звільняються, індивідуальному підходу щодо можливого їх працевлаштування на інші посади. Для агрохолдингів пріоритетом є одержання економічного ефекту – прибутку, для суспільства ж – забезпечення моральних і матеріальних благ місцевої громади. Ефективність конкретно взятого підприємства та суспільне благо завжди знаходяться в протистоянні. Досягнення гармонії у відносинах між суб'єктами і формування балансу інтересів є важливим завданням дослідження. За нинішніх умов

³ Данкевич А.С. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: монографія / А.С. Данкевич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 350с.

потреби суспільства на реалізацію соціальних питань значно перевищують надходження від податкових платежів, що сплачують підприємства. Аналіз показує на незадовільний стан соціального розвитку сільських територій, для якого нині характерна не лише глибока демографічна криза, занепад соціальної інфраструктури та „вимирання” населених пунктів, а й відсутність мотивації до праці та високий рівень безробіття, що супроводжується впливом трудових ресурсів.

2. Питома вага основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств у 2010 році, %

Показник	Молоко	Яловичина	Свинина	М'ясо птиці
Усі категорії підприємств	100	100	100	100
у т.ч.:				
с.-г. підприємства	16,2	19,7	30,0	26,0
агрохолдинги*	3,5	4,8	10,5	55,0
господарства населення	80,3	75,5	59,5	19,0

* аналіз діяльності 20-ти найбільших агрохолдингів.
Джерело: за даними „АПК-інформ”

Агрохолдинги не лише підтримують соціальну інфраструктуру, що склалася довкола підприємств, а й реалізують програми, спрямовані на розвиток корпоративної солідарності співробітників, підвищення рівня їх соціальної захищеності та створення умов для всебічного розвитку. Витрати на соціальну сферу, в більшості випадків, компенсуються підвищенням продуктивності праці. При цьому поряд із технологіями в сільське господарство залучається новий менеджмент, нові системи управління й перенесення частини соціальних благ, доступних міському населенню.

Вивчення тенденцій динаміки інтеграційних процесів, що відбуваються у сільському господарстві, дають можливість передбачити ріст кількості агрохолдингів і розширення їхніх площ за рахунок підприємств, які ведуть екстенсивне землеробство. Збільшення агрохолдингів, розширення масштабів

їхньої діяльності підтверджує той факт, що в цілому це не короткострокове явище, а чітка закономірність, яка доводить вигідність інвестування в сільське господарство. Дослідженнями виявлені проблеми, які виникають при створенні агрохолдингів, зокрема: материнська компанія одержує необмежені господарські повноваження, присутній конфлікт інтересів між інвестором і місцевою громадою, зумовлений скороченням певних виробництв та тваринництва й сплатою податків до бюджетів територіальних громад за місцем державної реєстрації інвестора, що призводить до скорочення надходжень у місцеві бюджети. Для реалізації конкурентних переваг інтеграційних процесів необхідна конструктивна державна аграрна політика, яка повинна стати пріоритетом у системі економічних перетворень. Це стосується, насамперед, розробки стратегії розвитку сільського господарства; удосконалення земельного законодавства та врегулювання відносин власності; кредитування розвитку інфраструктури аграрного ринку і захисту вітчизняного товаровиробника, обмеження імпорту; створення земельного банку; розробки шкали мотивів для інвесторів, передусім тих, що розвиватимуть соціальну інфраструктуру села. Поряд із тим окремі аспекти господарської діяльності агрохолдингів зазнають критики експертів та мають дискусійний характер серед науковців. Найбільшою мірою це стосується тінізації відносин у середині агрохолдингів, а також їхньої діяльності, спрямованої на мінімізацію податків і платежів до державного й місцевих бюджетів. О.О. Мороз стверджує, що „... складна інтегральна форма господарювання є ідеальною для проведення як відносно законних (оптимізація й мінімізація податків та спекуляцій), так і незаконних (ухилення від сплати податків) операцій”. Прагнення агрохолдингів до зменшення податкових зобов'язань зумовлює також їхню активну діяльність в офшорних зонах (майже половина з них має відкриті рахунки на Кіпрі) та уникнення формалізації й узаконення статусу агрохолдингів, що суттєво ускладнює процедури обліку і контролю діяльності материнських та дочірніх компаній і встановлення взаємозв'язків між ними. Серйозне занепокоєння викликають земельні відносини, які складаються при оренді земель гігантами

індустрії, великими корпоративними об'єднаннями, агрохолдингами, різними компаніями й організаціями. Ці вертикально-інтегровані структури орендують земельні частки (паї) у селян і концентрують їх на великих земельних площах для вирощування в основному високорентабельних сільськогосподарських культур. Окремі з цих господарських структур не беруть безпосередньої участі у сільськогосподарській діяльності, а займаються лише закупівлею сільськогосподарської продукції, реалізацією агропродовольчих товарів і ресурсним забезпеченням аграрних підприємств.

Поряд із позитивними сторонами, які проявляються завдяки вкладеним інвестиціям з боку їх засновників, в оренді земель, часто запущених, необроблюваних, є ряд недоліків у формуванні методичних підходів до їх оренди. По-перше, у гонитві за прибутками вони ведуть виснажливе землеробство, тому що орієнтація у використанні земель здійснюється переважно на інтенсивні методи вирощування високорентабельних сільськогосподарських культур при порушенні вимог сівозмін і раціональної структури посівів. По-друге, великі господарські формування майже не проявляють інтересу до тваринницької галузі. По-третє, великі компанії – орендарі здебільшого не дотримують вимог раціонального та екологічнобезпечного господарювання на орендованих землях, не організовують переробки сільськогосподарської продукції на місцях, не проявляють належної турботи про збереження й підвищення родючості ґрунтів і поліпшення агрокультури, залишаючи поза власними інтересами вирішення соціальних питань розвитку сільських поселень, в яких проживають орендодавці. Відсутність дійового контролю з боку держави за використанням сільськогосподарських земель часто призводить до хижацького ставлення у їх використанні тимчасовими орендарями. На сьогоднішній день найбільші агрохолдинги України являються лідерами на ринку сільськогосподарської продукції і займають чільне місце на світовому ринку. Проте, значним недоліком подальшого формування та розвитку холдингових об'єднань являється недосконалість законодавчої бази. Головні проблеми пов'язані з

дотриманням правових норм, регулюванням відносин між інвестором і сільськогосподарськими організаціями. Підприємства, які є структурними підрозділами, не мають самостійності, тому контроль за фінансовою діяльністю обмежений. Останнім часом великі за масштабами агрохолдинги використовують різні методи для збільшення земельних володінь, часто порушуючи чинне законодавство. Більшість інвесторів не готові вирішувати проблеми розвитку соціальної інфраструктури, контролювати екологічність виробництва і продукції, задовольняючи лише власні економічні інтереси. Тому, з метою запобігання прояву латифундій, потрібно удосконалювати законодавчу базу, що регулює інтеграційні взаємодії в аграрно-промисловому виробництві. Крім того, необхідна чітка політика держави щодо контролю розвитку як великих агрохолдингів, так і малих підприємств. Адже кожна з цих структур повинна розвиватися на своєму рівні і не перешкоджати іншим. Холдингові компанії не повинні займати монопольне положення на ринку. Потужні агрохолдинги, які створюють монополії, не мають одержувати бюджетну підтримку. У нашій країні недостатньо відпрацьована державна політика щодо розвитку сільськогосподарських структур, їх фінансової підтримки, контролю над розподілом коштів при наданні необхідної допомоги сільськогосподарським товаровиробникам у разі неврожаю, стихійних лих тощо. Для стабільності розвитку необхідні державні програми з забезпечення підтримки сільського господарства. У розвинутих країнах світу існує позитивний досвід регулювання сільськогосподарського виробництва відповідно до національних пріоритетів, що може бути адаптований до сучасних умов вітчизняного АПК.

Висновки. Результати комплексного дослідження показують, що для підвищення ефективності роботи агрохолдингів і розвитку сільських територій необхідно удосконалити законодавчу базу щодо усунення непорозумінь між ними в частині сплати податків, а саме регламентувати їхню сплату в межах територій, де агрохолдинги ведуть виробництво. Забезпечення сталого розвитку виробництва має досягатися завдяки гармонізації рівноваги між величиною

ресурсного потенціалу та здатності землі до відтворення її родючості. Основними напрямками удосконалення економічних відносин між структурними підрозділами агрохолдингів є поліпшення організації й системи управління персоналом, оптимізація структури виробництва і розробка оптимальних моделей співвідношення галузей. Потребують удосконалення орендні земельні відносини у напрямі запровадження системи правового регулювання ринку права оренди землі та розвитку іпотечних операцій. Сучасний стан розвитку економіки агропромислового комплексу ставить перед агрохолдингами особливі вимоги. Поряд із відновленням ресурсного потенціалу, забезпеченням скоординованої діяльності структурних підрозділів, освоєнням інвестицій, впровадженням інновацій вони повинні зосередити увагу на формуванні взаємовигідних відносин між суб'єктами інтеграційних процесів, уникненні соціальної напруги і сприяти встановленню партнерських відносин між товаровиробниками та територіями, в межах яких вони ведуть виробництво. Розвиток економіки сільського господарства має бути тісно пов'язаний із розвитком сільських територій.

Діяльність агрохолдингів – це крок уперед до розвитку економіки сільського господарства, відновлення соціальної інфраструктури, створення нових робочих місць. Системні дослідження дають змогу констатувати, що принципи, закладені в основу ідеології створення та діяльності агрохолдингів, можуть стати ефективним інструментом у побудові моделі подальшого розвитку агропромислового комплексу України, що уможливить виведення його на якісно нову траєкторію стабільного високоефективного й конкурентоспроможного функціонування. Таким чином, розвиток агрохолдингів в Україні слід сприймати як об'єктивну реальність у прояві підприємницького ефекту в умовах розвитку ринкових відносин, проте їхню діяльність слід спрямовувати в русло державної аграрної стратегії. Це означає, що державна аграрна політика щодо агрохолдингів повинна формуватися, передусім, у напрямі забезпечення екологічно зрівноваженого розвитку сільського господарства і сільських територій у регіонах.